

Ігор Гриценко

КАПІТАН-ЛЕЙТЕНАНТ СВЯТОСЛАВ ШРАМЧЕНКО: СПРОБА БІОГРАФІЇ

У біографічному нарисі на підставі багатьох джерел зроблено спробу представити основні віхи життя та діяльності капітан-лейтенанта Святослава Шрамченка, відомого українського громадського та військового діяча, історика, філателіста.

Ключові слова: капітан-лейтенант Святослав Шрамченко, Шрамченки, Флот УНР, Хрест Симона Петлюри, філателія, Український Допомоговий Комітет, ОБУА.



**Герб роду Шрамченків
(мал. В. М. Напівкіна)**

Досі ще не існує більш-менш детальної біографії такого видатного державного, громадського та військово-морського діяча, як капітан-лейтенанта Святослава Олександровича Шрамченка. Нечисленні біографічні довідки до цього часу були багатими на відверті неточності.

Так, сучасні дослідники М. Литвин та К. Науменко в низці своїх праць тривалий час абсолютно безпідставно подають його як «контр-адмірала» [11, с. 214; 7], банально плутаючи його з однофамільцями, позаяк такого звання Святослав Шрамченко насправді ніколи не отримував. Абсолютно фантастичним є інше твердження цих авторів, ніби 1914 р. він закінчив Морський корпус, що не відповідає дійсності [11, с. 214]. Так само неточно подаються інші дати з його життя. Наприклад, з невідомих причин дослідник М. Мамчак подав той же 1914 р. як

рік закінчення С. Шрамченком гімназії [16, с. 237], але ж в такому разі йому вже був би 21 рік (!). Крім того, це суперечить документальним свідченням – на той час він був уже давно студентом. Цей же автор слідом за вищезгаданими дослідниками подає С. Шрамченка як «контр-адмірала», зазначаючи, що звання він нібито отримав 1920 р., але доказів цього твердження не наводить. Іншою тезою, що викликає сумніви, є твердження М. Мамчака про участь С. Шрамченка в 2-ому Зимовому поході, про що ніколи ні сам Шрамченко, ні його знайомі не згадували [16, с. 240]. На цьому фоні не менш дивно виглядає теза російського історика С. Волкова, який записав С. Шрамченка в «білоемігранти» [6, с. 537]. Очевидно, факту його співпраці з рядом російських військово-морських видань було достатньо, щоб визначити його подібним чином. А зовсім недавно вже вітчизняний історик Я. Тинченко на підставі невідомо чого зробив висновок про службу С. Шрамченка в бельгійському флоті в 1930-і рр. [23, с. 35], про що сам він, знову-таки, ніколи не згадував...

На цьому список кричущих неточностей у висвітленні біографії С. Шрамченка, на жаль, не закінчується. Насправді, всіх цих та інших прикrostей можна було б за просто уникнути при детальнішому вивченні його творчої та наукової спадщини. На цих підставах, з огляду на визрілу нині необхідність, і спробуємо реконструювати основні віхи його життєвого шляху.

Отже, Святослав Шрамченко народився 3 травня 1893 року в Баку, де у той час вчителював його батько Олександр Миколайович Шрамченко (1859–1921), відомий культурний діяч та етнограф, збирач фольклорних матеріалів та редактор «Україн-

ського Етнографічного Збірника». Родина була чималою: крім Святослава, в сім'ї були ще дві доньки: Ольга (1896 р.) та Людмила (1900 р.). Шрамченки походили зі старого козацького роду Чернігівщини: як часто любив згадувати Святослав, в його родині зберігалася велика збірка універсалів різних гетьманів, а особливою гордістю був універсал гетьмана Івана Мазепи на призначення Леонтія Шрамченка послом до Туреччини [31, с. 9]. З тих часів родина мала власний герб: «щит: в красном поле серебряная опрокинутая подкова, сопровождаемая сверху серебряною стрелою и снизу свитою веревкою. Нашлемник: три страусовых пера» [13, с. 205].



Святослав Шрамченко – гардемарин російського флоту (фото з вид. «Молоде Життя». – 1953. – ч. 2)

У 1903 р. Святослав пішов до першого класу реальної гімназії в Баку (там його батько викладав російську мову). Тоді ж сталася його перша морська подорож за кордон – в іранський порт Ензелі. Як згадував Святослав, ця подорож, а особливо вигляд військових кораблів, що стояли в порту, справили на нього велике враження [48, с. 5-6]. Можливо, саме тоді вперше виникло у нього бажання стати військовим моряком, як згадував у серпні 1936 р. Святослав, для нього «морская служба была всегда с самых малых лет мечтою» [37, с. 205]. Згодом родина Шрамченків ненадовго переїхала до Холма, де в 1905 – 1908 рр. Святослав учився у III-VI класах Холмської гімназії, через що до цього міста він завжди мав «міцний сантимент» [45, с. 106].

У 1909 р. родина знову переїхала до Києва, де Шрамченко скінчив VII-VIII класи 1-ої Київської гімназії. Станом на 1913 р., як подає «Малороссийский родословник» В.Модзалевського, Святослав навчається в Київському університеті св. Володимира [15, с. 54]. Дістає блискучу освіту – володів німецькою, англійською, французькою, італійською, іспанською і польською мовами. У той же час він «з аматорства» зайнявся розведенням курей, в чому мав великий успіх – в 1913 р. на виставці в Києві за свої здобутки в цій галузі він отримує золоту медаль. Загалом же, у Шрамченків завжди було

багато тварин – окрім птаства, яким опікувався Святослав, у період 1907-1918 рр. у родинній садибі на Глухівщині (м. Вороніж)¹ жив інший домашній улюбленець – пес ньюфаундлендської породи на кличку Гектор, якого назвали так на згадку про іншого улюбленця родини – великого пса-вовка [46, с. 6-8].

Деякий час, як пригадувала своячка С. Шрамченка Лідія Волконська (у дівочтві Рибнікова), він пропрацював у торговельному флоті, однак це здається маловірогідним. Подальшу освіту Святослав здобуває на юридичному факультеті Імператорського університету в Петербурзі та Олександрівській військово-юридичній академії [1, с. 60]. По завершенні свого навчання (на той час уже йшла I Світова війна) Шрамченко потрапляє на службу до гардемаринської роти 2-ого Балтійського флотського екіпажу [44, с. 34]. Святослав пригадував: «...їхав я на службу до фльоти в початку 1 світової війни. По старому українському родинному звичаю в останній момент всі без винятку присутні сідають. Гектор спочатку теж сів, але потім підійшов до мене,

1. Письменник і краєзнавець Григорій Трохимович Сірик (1918–2002) описав її в книзі «Вороніж та його околиці» так: «Садиба Шрамів-Шрамченків сягала ширини близько 50 метрів з двоповерховим кам'яним будинком, зверненим на схід. Оскільки тут берег Осоти досить похилій, то й сходи до ганку Шрамченкового будинку були досить високі, нагадуючи трибуну середньовічних лицарів» (див. Віктор Терлецький. Діячі Північно-Східної Сіверянини. // «Слово Просвіти» ч. 29, 25-31 липня 2013 р). Сам Шрамченко згадував про цю оселю: «Головний вхід старого стилевого будинку з 4 білими колоннами мав сходи аж із 12 ступенів... на одному зі зволоків червоними буквами було написано: «Создана сей дом Року Божього 1826».



Група гардемаринів з Курсів гардемарин флоту, Петроград, осінь 1917 р., мічман Святослав Шрамченко – в другому ряду (з аксельбантом), поруч з ним начальник курсів генерал-майор флоту Петро Вагнер. (Фото з архіву інформаційної служби ОУН у Лондоні)

поклав свою голову мені на коліна і глянувши мені в очі своїми розумними очима, подав мені свою лапу, яку я мусів йому стиснути. Потім всі вставали, хрестились на ікони і наставало прощання...» [46, с. 8].

У травні 1916 р. гардемарин Шрамченко для проходження практики мав бути призначений на лінкор «Пересвіт» (тоді був у Владивостоці), однак на своє прохання направлений в Чорноморський флот на дредноут «Імператриця Катерина Велика» [38, с. 11]. Моменти своєї служби на цьому кораблі були пізніше описані ним у спогаді «Полундра», присвяченому пам'яті його знайомого лейтенанта А. Я. Зубріліна (опубліковані в білоемігрантському часопису «Морской журналъ» № 104 за 1936 р.). Треба відзначити, що це перепризначення врятувало Святославу життя – 3 січня 1917 р. лінійний корабель «Пересвіт» підірвався на німецькій міні перед Порт-Саїдом. «Доля не судила загинути на «Пересвіті», як пізніше він згадував [38, с. 11-12]. За час служби в Севастополі він також стає свідком вибуху 20 жовтня 1916 р. дредноута «Імператриця Марія» [35, с. 13].

5 червня 1917 р. Шрамченко закінчив гардемаринські курси по морській частині в ранзі фельдфебеля 2-ої роти Курсів гардемарин флоту. Того ж дня наказом під № 217 по армії та флоту, за результатами екзамену йому було присвоєно звання мічмана [44, с. 36]. Цікаво було б згадати про долю однокурсників – товаришів С. Шрамченка. Їх очікувала тяжка доля. Щонайменше троє з них загинули в 1917-1919 рр., зокрема був розстріляний 24 червня 1919 р. в Києві лейтенант Сергій Миколайович Дружина, колишній ад'ютант гетьмана Павла Скоропадського. Кілька десятків інших гардемаринів пройшли через Добровольчу армію, а після Другої світової війни були розкидані по цілому світу – від Марокко до США (з'ясуванню долі своїх колишніх однокурсників С. Шрамченко в 1954 р. присвятив статтю в білоемігрантських «Морських записках») [44, с. 40-41].

Отже, Святослав був направлений на Чорноморський флот, де отримав призначення вахтенним офіцером дредноуту «Воля» [1, с.60], який щойно був добудований та уведений в склад флоту. Після короткої відпустки 27 червня 1917 р. Шрамченко

прибув до Севастополя, де зупинився в помешканні свого дядька – капітана 1 рангу Михайла Миколайовича Шрамченка. Тоді ж склав візит ще одному своєму родичу – капітану 2 рангу Якову Володимировичу Шрамченку (майбутній начальник Матроського відділу Головного морського штабу Українського морського міністерства). Нарешті, 12 липня 1917 р., по урочистому прибуттю «Волі» (тоді вже ширився український рух у війську та флоті, тож у час прибуття на одній з башт корабля майорів український прапор) у Севастополь одразу представився її командирові капітану 1 рангу Ульянову (в українському флоті в 1918 р. на посаді коменданта порту в Маріуполі) [35, с. 14-15].

Через кілька місяців Шрамченко повертається до Петрограда на посаду флаг-офіцера Навчального відділу курсів гардемаринів флоту на навчальному кораблі Балтійського флоту «Пасат» та стає ад'ютантом навчального підрозділу. Тоді ж, з розвитком українського військового руху, він стає членом «Українського воєнно-революційного штабу Балтійського флоту» [1, с. 60], одним з членів якого був також ст. лейтенант Михайло Білінський (в 1919 р. морський міністр УНР). В чиказькому Українському національному музеї збереглася посвідка С. Шрамченка під ч. 27 як члена української громади курсів гардемаринів флоту, датована 14 грудня 1917 р., засвідчена печаткою цього штабу. Загалом же штаб поставив собі завдання «не тільки zorganizувати українців-моряків», а також доповнити ними деякі кораблі Балтійського флоту – крейсер «Світлана», есмінці «Україна» та «Гайдамак» і потім перевести ці кораблі під українським прапором до Чорноморського флоту [10, с. 433].

Часопис «Утро Росії» з 12 жовтня 1917 р. повідомляв, що з ініціативи моряків-українців ревельського гарнізону Український генеральний військовий комітет вислав до морського міністерства представлення в справі українізації крейсера «Світлана».



Ад'ютант товариша військового міністра з морських справ лейтенант Святослав Шрамченко, 1919-1920 рр. (фото з архіву УНМ в м. Чикаго)

Морське міністерство погодило це представлення по бажанню Українського генерального військового комітету, передаючи крейсер «Світлана» українцям. Ще на початку червня 1917 р. українці висловили своє бажання, щоб матроси-українці Балтійського флоту були виділені в окремий екіпаж і відбували службу на одному з військових кораблів, який дістав би назву «Україна» [8, с. 382]. Це бажання було задоволене аж в самому кінці 1917 р., коли було дозволено українізувати крейсер «Світлана», на якому по його добудові планувалося підняти український прапор, але цьому тоді завадили більшовики [33, с. 74].

З цієї нагоди в той же день чорноморський флот на підтримку побратимів-балтійців підняв поряд з російськими також українські національні прапори. Про українізацію на Балтійському флоті, до речі, стало відомо і за кордоном – зокрема цю новину надрукував також фрайштадський часопис полонених українців «Розвага» [30, с. 5]. Відомий поет Яр Славутич пригадував, що восени 1949 р. Святослав Шрамченко розповідав йому, як на есмінці «Україна» він власними руками «доконав піднесення українського синьо-жовтого прапора» [50, с. 2]¹.

Та, на жаль, подальша політична конфронтація та збройна боротьба між УНР та РСФСР унеможливила подальший розвиток українського руху на Балтиці. Наприкінці грудня 1917 р.

1. У цій розмові С. Шрамченко, очевидно, згадував про події на Балтиці, хоча поет співвідніс їх з подіями 29 квітня 1918 р. в Севастополі.

Шрамченко переїздить до Києва, на посаду ад'ютанта директора канцелярії Українського морського міністерства генерал-хорунжого Володимира Савченка-Більського. Пізніше, протягом 1918-1919 рр., він перебував на посаді старшого ад'ютанта морського міністра. У тому ж 1918 р. він стає членом міжвідомчої Комісії при морському міністерстві по виробленню українських державних прапорів (у наступному році Шрамченко очолив цю комісію) [40, с. 4]. За його участі вироблено зразок військово-морського прапора, який і досі з мінімальними змінами є найстарішим прапором Збройних сил України. До речі, перший зразок цього прапора Шрамченко протягом усього свого життя завжди зберігав у себе. Цей прапор і зараз десь в Америці...

У 1918 р. наполегливою працею українського морського міністерства була нарешті відновлена діяльність українського флоту, яким тоді ж були зроблені перші воєнно-морські операції. У жовтні 1918 р. Святослав приїздить у відпустку – як виявилося, останню – в свій родинний маєток на Глухівщині. Більше йому сюди не доведеться повернутися... Наприкінці того ж року війська Антанти захопили всі українські порти на узбережжі Чорного моря, звівши нанівець усю працю українських моряків. Уже незабаром на Україну почали наступати польські та радянські



Морський міністр старший лейтенант Михайло Білинський та його ад'ютант лейтенант Святослав Шрамченко, 1919 рік, обидва в одностроях української морської піхоти (фото з архіву УНМ в м. Чикаго)



Генерал-хорунжий Володимир Савченко-Більський, отець Солопина, інженер А. Гурандо з дружиною та лейт. С. Шрамченко, 1938 р. (фото з видання: Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2012)



*Холмищина. Село Серебрише,
27. VI. 1943 р. Архієпископ Іларіон
приймає хліб-сіть. Від нього направо
кап.-лейт. Шрамченко, наліво само-
урядовий інспектор І. М. Крамаренко
(фото з видання: Тинченко Я.
Військово-морські сили України.
1917-1921: науково-популярне
видання. – К.: Темпора, 2012.)*

29 квітня 1919 р. в Коломиї, в морських частинах відбулося перше святкування дня Українського державного флоту (на честь підняття над кораблями в Севастополі 29 квітня 1918 р. українських прапорів) [47, с. 2].

З 3 по 28 червня 1919 р. Шрамченко тимчасово перебуває на посаді товариша морського міністра, 25 днів фактично очолюючи морське міністерство України. 29 липня 1919 р. разом з іншими урядовцями лейтенант Шрамченко знову як ад'ютант морського міністра здійснює інспекторський огляд запасово-навчальної сотні 2-го полку морської піхоти. Наступні місяці так само були заповнені роботою в морському відомстві. 1 жовтня 1919 р. Святослав призначається ад'ютантом Кам'янець-Подільської гардемаринської школи та командиром сотні вихованців цієї школи. Як пригадував Святослав, він «...мусив бути з першою групою біля 20 будучих учнів Школи на першому медичному перегляді їх. Майже половина з них була відкинута, а решта могла бути принята. Прохання до школи все напливали, але далі зовнішні політичні обставини змінилися так, що справу з Гардемаринською школою треба було припинити» [36, с.83]. Заклад не проіснував і півтора місяця – незабаром місто було зайняте польськими військами...

У грудні 1919 р. особовий склад морського відомства разом з іншими урядовими установами УНР був інтернований у Польщу. Після українсько-польської домовленості, в березні було відновлено діяльність Головної військово-морської управи (назва морського міністерства на той час). З 19 травня 1920 року до 10 грудня 1921 року лейтенант Шрамченко очолює організаційно-тактичний відділ військово-морської управи [29, с. 61]. 1921 р. запам'ятався С. Шрамченкові не лише як рік закінчення української військово-морської служби – цього року вмирає батько. А в листопаді гине в бою старий знайомий та співпрацівник Святослава старший лейтенант Михайло Білинський...

війська. Перед лицем небезпеки родина Шрамченків тікає з Глухівщини до Києва [46, с. 8].

Втративши доступ до акваторії, в цих надзвичайно складних умовах морське міністерство переключує увагу на формування сухопутних частин. Лейтенант С. Шрамченко поруч з морським міністром ст. лейтенантом М.Білинським вважається одним з організаторів морської піхоти УНР. З цією метою протягом 17-23 березня 1919 р. Шрамченко як ад'ютант супроводжує Михайла Білинського під час його урядової поїздки до Станиславова, де останній зустрівся з керівництвом ЗУНР в справі формування полку морської піхоти, який отримав назву «Гуцульського» [32, с.18-19]. 9-11 квітня Святослав також був присутній на переговорах з представниками Антанти, що відбувались у Бродях та у Красному [43, с. 2]. До 22 квітня С. Шрамченко разом з іншими військово-морськими урядовцями здійснив поїздку містами Гуцульщини, звідки полк морської піхоти мав отримати відповідне поповнення. Як одному із засновників, морські піхотинці подарували йому однострій сотника полку [34, с. 16]. Про все це ним були залишені детальні спомини.



Посвячення УАПЦ у таборі Ельванген, 1946 р. Преосв. Платон і преосв. Сильвестр в оточенні духовенства та вірних. З кашкетом у руці – Святослав Шрамченко (фото з видання: М. Кушнір. Один рік в таборі Ельванген 1946-1947)

По завершенні громадянської війни Святослав із десятками тисяч співвітчизників виходить на еміграцію та одразу поринає у вир громадського життя. У 1921-1922 р. завдяки своєму знанню багатьох мов зміг працювати секретарем Французької місії в Польщі [1, с.60]. Він осідає в м. Ченстохова, де в міжвоєнний період був комендантом місцевої пристані товариства «Ліги Морської та Колоніальної» та був зарахований до резерву польського флоту в ранзі капітана. У період з 1924 по 1940 рр. С. Шрамченко був головою Української громади в Ченстохові. Також напередодні та в перші роки Другої світової війни він опікувався архівом уряду УНР у Польщі [19, с. 99]. Знаходимо його прізвище і серед жертводавців Музею визвольної боротьби в Празі [4, с. 5].

У міжвоєнний час Шрамченко одружується (дружина – Марія Олександрівна Рибнікова, померла в 1991 р.). В цьому шлюбі народжується син Ростислав (нар. 10 квітня 1933, помер в 2002 р. у Філадельфії). Своячка Шрамченка Л. Волконська (Рибнікова) згадувала про свого зятя так: «Чин офіцера и красивый мундир моряка произвели на него неизгладимое впечатление: он всю жизнь придерживался этого вида. В Ромейках Шрамченко носил всегда морскую форму. Чтобы придать ей и себе больше стиля, он никогда не выпускал трубки из рук, если не держал ее во рту слегка похвывая. Над его белыми штанами и синим блейзером, украшенном всякими нашивками и значками, над этим его «морским» видом у нас в Ромейках слегка, но добродушно, подшучивали. Что касается его украинства, то мы думали, может быть, ошибочно, что оно ему было выгодно: как украинец, он сразу выделился среди других, получил чин капитана и вообще становился на виду. Будучи же русским, незначительным офицером, он затерялся бы в общей их массе, и ничего заметного из себя не представлял бы. В Ченстохове у Шрамченко была хорошая, на эмигрантские условия, квартира и небольшая бухгалтерская служба в одной торговой фирме» (Лидия Волконская. Прощай Россия! Глава 9: Мирное время).

Щодо цієї оцінки Л. Волконською особистості С. Шрамченка треба де в чому їй заперечити. Шляхетське походження, високий рівень освіти Шрамченка – знання 6 європейських мов (зазначимо, що жоден з 304 генералів та полковників ген-штабу Армії Української держави не знали такого числа мов), два дипломи вищих юридичних закладів – все це широко відкривало перед С. Шрамченком двері до успішної

військової кар'єри, тож навряд би він просто так загубився в середовищі російського військово-морського офіцерства. Цілком можливо, що «український націоналізм» був вигідний Шрамченкові, але, походячи з старої козацької родини, він змалку був вихований у душі поваги до української історії, тож його світоглядний вибір є цілком очевидним. Його українські переконання, тим не менш не заважали йому успішно співпрацювати з рядом білоемігрантських військово-морських видань: крім вже згаданого спогаду «Полундра» («Морской журналъ» № 104 за 1936 р.), відомі також його статті «Первый призъ»¹ («Морской журналъ» № 67 за 1933 р.) та «Гардемарины флота» («Морские записки» – Vol. XII, № 1, 1954 р.). Правдоподібно, обсяги російськоюмовної творчості С. Шрамченка були ще більшими. Слід також зазначити, що «Морской журналъ» постійно анонсував вихід статей Шрамченка в українськомовній пресі, хоча їх зміст одного разу таки піддався критиці одним занадто проросійськи налаштованим мічманом².

Узагалі, в міжвоєнний період С. Шрамченко в першу чергу самореалізувався саме як військово-морський історик. У період з 1918 по 1957 рр. він написав до 200 різних військово-морських розвідок в українській (журнали «Табора», «За Державність», «Літопис Червоної Калини» та ін.; щонайменше 47 з них, присвячених власне українському флоту, було опубліковано в українській пресі до 1938 р. [2, с. 21-23]) та іноземній пресі, зокрема він був співробітником французького довідника «Le Flot de комба».

У 1928 році з ініціативи С. Шрамченка день 29 квітня на згадку про події 1918 р. було проголошено святом Українського моря. Цей день в 1928-1939 рр. урочисто святковано щороку на Західно-Українських землях і майже по всіх осередках української еміграції в Європі і Азії. За часів німецької окупації 1939-1941 рр. цей день святковано на Холмщині, Лемківщині, почасти в Галичині і по українських осередках генерал-губернаторства, також деінде на Волині. Українська еміграція по таборах ДіПі в Німеччині від 1945 року не оминала цього свята серед інших наших національних свят, гідно відзначаючи його. Пізніше свято відзначалося в США і в Канаді по різних українських осередках [47, с. 2].

У 1930-1935 рр. С. Шрамченко співробітничав з авторами та видавцями Української Загальної Енциклопедії, де він дописує кілька статей на військово-морську тематику. Так само він є автором морського розділу «Історії Українського Війська» під ред. І. Крип'якевича, яка вийшла 12-тисячним накладом у жовтні 1935 р. – вересні 1936 р. Крім цього, відомо, що Шрамченко запрошувався і на радіопередачі [1, с. 60].

Популяризація С. Шрамченком та



Святослав Шрамченко біля першого прапора українських ВМС, який він зберігав упродовж 40 років, 1950-і рр. (фото з видання: Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2012)

1. Стаття присвячена захопленню 3 серпня 1914 р. російського пароплава «Рязань» німецьким крейсером «Емден». Пароплав був перетворений на допоміжний крейсер «Корморан».

2. В одному з номерів «Морского журнала» був розміщений критичний відгук мічмана П. Репіна під назвою «Несколько слов о самостийниках», де він розкритикував дві статті: ген. В. Савченка-Більського та С. Шрамченка.



Одне з останніх фото – Святослав Шрамченко в українській військово-морській формі поряд зі своїм останнім «кораблем» – автомобілем «Крайслер», 1957 р. (фото з видання: Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2012.)

іншими моряками вітчизняної військово-морської історії не була марною, знаходячи все більше цікавості серед українців. Так, 21 травня 1936 р. у Львові, в «Театрі Ріжнородностей» відбулась урочиста свято-академія на честь «Дня Українського Моря». На святі мав бути присутнім капітан-лейтенант Святослав Шрамченко з рефератом, однак він не зміг приїхати з Ченстохови. Це було перше свято такого роду, влаштоване у Львові [25, с. 2].

Складно збагнути весь обсяг багатогранної громадської діяльності С. Шрамченка. Він активно займається українською філателістикою: мав найбільшу в світі колекцію марок України (16000 екземплярів). До початку війни у 1939 році він опублікував понад 100 публікацій 8-а мовами у 23-х переважно філателістичних журналах 13-и країн Європи і Азії (навіть в китайському та маньчжурському часописах). Цей аспект діяльності С. Шрамченка достойний окремих досліджень.

Як військовий та громадський діяч С. Шрамченко за своє життя одержав 6 нагород та відзнак різних країн: України, Росії, Франції, Польщі (золота відзнака Ліги Морської та Колоніальної). Українськими нагородами Святослава були Хрест Симона Петлюри ч. 193 [28, с.295] та Хрест Комбатанта.

Улітку 1939 р. над світом почали згущуватися хмари нової світової війни. С. Шрамченко про цей період життя згадує в своєму спогаді «Початок війни 1939 року», надрукованому в 1955 р. в одному з випусків часопису «Літопис Волині» [45, с. 106]. 9 серпня 1939 р. він виїхав у щорічну відпустку з Ченстохови до дружини, яка перебувала разом з сином у маєтку матері під Сарнами. По дорозі, як він пригадує, відвідав Варшаву, де був запрошений до Українського Наукового Інституту на виклад одного з професорів Варшавського університету «на тему загальної політичної ситуації і слабості Німеччини». У потязі Варшава-Сарни Шрамченко розбалакався з двома польськими поручиками і капітаном, які так само були переконані в швидкій перемозі Польщі в разі війни. Минаючи Холм та Ковель, потяг зупинився на ст. Антонівка – передмістя Сарн (поблизу Ромейок).

Під час своєї подорожі Шрамченко стає свідком відкритих переслідувань поляками всього українського в цьому краї: в місцевості віднедавна запанував жорсткий поліцейський режим з арештами та побиттям українців при кожній нагоді. Місцеві жителі обмінювалися чутками, «що ляхи будуть відбирати і руйнувати церкви у нас

як на Холмщині», тоді ж вийшло урядове розпорядження про заборону української преси. Згадував Шрамченко і про мобілізацію коней та возів до польської армії – і знову від знущання і надужиття поляків потерпало українське селянство, в якого майже за безцінь відбиралися засоби праці... 30 серпня 1939 р. було одержано наказ про загальну мобілізацію. Того ж вечора він відбув у Ченстохову, де ненадовго повернувся до попередньої праці як голова місцевої громади. Так закінчилась остання передвоєнна відпустка С. Шрамченка [45, с.106-109].

Уже незабаром Польща опиняється окупованою німецькими військами. Українське життя в Польщі, до того переслідуване, в окупованій країні почало організовуватись заново. В 1940 р. Святослав Шрамченко стає членом Президії Головної Ради Українського Центрального Комітету в Польщі. В період з 1 червня 1940 р. по 1944 р. С. Шрамченко очолює Український допомоговий комітет у м. Холм [1, с. 60]. Цей комітет об'єднував зусилля українців Холмщини в організації української освіти, культури, свят та і взагалі економічного життя краю. Саме в цей же час від українського уряду Шрамченко підвищується до рангу капітан-лейтенанта. Наразі бракує точної інформації щодо цього відзначення, але саме з таким званням від цього часу і до кінця свого життя він починає фігурувати в пресі.

Отже, С. Шрамченко знову отримав можливість спробувати свої сили як організатор громадського життя. У першу чергу це було пов'язано з організацією масових відзначень різних дат з української історії, про що збереглося велике число повідомлень у пресі. Так, 29 квітня 1940 р. в Сяноці заходами місцевої «Просвіти» відбулося «Свято Українського Моря», зі співами, рецитаціями, інсценізаціями. Свято відкривав капітан-лейтенант Святослав Шрамченко [9, с.2]. 5 травня 1940 р. аналогічне свято відбулося у Кракові, де українська громада відзначила свято українського моря. Зал був переповнений молоддю і старшинами. «Незвичайно цікаво і живо», – в той вечір ділився власними спогадами капітан-лейтенант Святослав Шрамченко [17, с. 2]. 1 листопада 1940 р. в Ченстохові відбулося Листопадове свято. Розпочав його капітан-лейтенант Святослав Шрамченко, після чого піднесено український прапор зі співом українського гімну. Програма складалася зі святкових вправ українських спортсменів [5, с.2].

Удало були організовані в 1941 році на Холмщині шевченківські свята. В цьому була і пряма заслуга С. Шрамченка. 9 березня 1941 р. у селі Верещі силами місцевих учителів та шкільної молоді відбулося свято Кобзаря. Серед присутніх був капітан-лейтенант Святослав Шрамченко [49, с. 3]. Через 3 тижні, 30 березня 1941 р., у Холмі відбулася святкова академія на честь пам'яті Тараса Шевченка. Академію відкрив капітан-лейтенант Святослав Шрамченко, серед інших промов про творчість Шевченка зачитав свій реферат архієпископ Іларіон [49, с. 3]. 6 квітня 1941 р. гімназійною молоддю Холма улаштовано Шевченківське свято і концерт. Серед присутніх, як і в



Останнє помешкання Святослава Шрамченка: 1437 N Franklin St, Philadelphia (крайній зліва сірий будинок з блакитними віконцями)

минулий раз, були архієпископ Іларіон та капітан-лейтенант Святослав Шрамченко [49, с. 3].

Не залишав С. Шрамченко і свого старого захоплення – філателії. 20 квітня 1941 р. спільно з художником Василем Штулемним видано в Холмі серію українських марок для поштових цілей. На марках зображалися численні пам'ятки Холмщини, а серед іншої тематики марок на одній з них капітан-лейтенант С. Шрамченко зобразив себе – як голову УДК в Холмі [14, с. 83]. Слід зазначити, що німецькою окупаційною адміністрацією марки заборонено до поштового вжитку. Їхня середня колекційна вартість нині сягає 100-150 євро.

21 червня 1941 р. о 10 год. вечора капітан-лейтенант Святослав Шрамченко таємно поінформований німецькою командою Холма, що наступного дня о 4 год. ранку почнуться бойові дії проти СРСР. Про ці та інші події початку війни він згадує в іншому своєму спогаді, опублікованому в часопису «Америка» в 1953 р. Наступного дня Шрамченко вже виступив з промовою до 1500 полонених РСЧА, які були захоплені вже в перший день війни. Як він пригадував, серед них знайшлася велика кількість таких, «що якби їм повернули зброю, то вони б пішли визволяти далі свій рідний край» [26, с. 152-153].

У другій половині 1941 р. Холмський допомогив комітет став єдиною місцевою організацією, яка опікалася долею радянських військовополонених, табір яких був тут же, в Холмі. При цьому було організовано збір продуктів від українських селян з навколишніх сіл та теплих речей від українських жителів Холма. Відомо, що в архівах зберігається лист на Волинь, датований жовтнем 1941 р., за підписом С. Шрамченка, в якому він намагається скоординувати діяльність тамтешніх організацій щодо допомоги полоненим.

Інформації про діяльність С. Шрамченка впродовж наступних трьох років гостро бракує. Наразі чи не єдиною відомою звісткою за цей період є спогад адвоката Д. Богачевського про те, що на початку 1944 р. в Любачеві відбулося відзначення крайстауптмана Герхарда Гагера (великого симпатика українців) Хрестом Симона Петлюри і банкет з цього приводу, де серед присутніх був Шрамченко [3, с. 138-139].

Пізніше, в 1945-1950 рр., Шрамченко був головою УДК в Ерфурті та організатором і керівником таборів українських біженців в Ерфурті, Гейдельберзі, Мангеймі та Ельвангені. Відомо, що в ельвангенському таборі він займав посаду урядовця з працевлаштування – «Employment Officer of the IRO Ukrainian Camp WG 222». Загалом, цей етап його біографії наразі ще чекає належного опрацювання.

У 1950 році Шрамченко з родиною знову переїздить до США, де постійно до своєї смерті мешкав у Філадельфії. Численне листування, що збереглося, дозволяє встановити 3 адреси С. Шрамченка, за якими він мешкав у Філадельфії:

1321 N. Marshall St. Philadelphia 22, PA. (з 1950 р. по літо 1952 р.)

1514 N. 8th. ST. Philadelphia 22, PA., U.S.A. (пр. з червня 1952 р. по листопад 1955 р.)

1437 N. FRANKLIN ST. Philadelphia 22, PA., U.S.A. (з листопада 1955 р. до 1958 р.; являє собою вузький блакитний триповерховий будиночок 1915 р. будови, стоїть і нині).

В Америці Святослав стає членом Українського Національного Союзу, Об'єднання колишніх вояків-українців Америки. Відомо, що йому одразу було запропоновано службу в американському флоті в ранзі капітана [21, с. 1]. Як і раніше, активно бере участь у громадському житті, друкується в ряді видань. Постать С. Шрамченка, який часто з'являвся на святах і заходах в своєму старому, 40-річному українському морському мундирі, завжди притягала до себе увагу преси і громадськості. Завдяки такій увазі ми маємо змогу скласти певне уявлення про життя та діяльність С. Шрамченка в Америці.

Так, 22 січня 1953 р. у приміщенні Філадельфійської опери відбулося свято Самостійності і Соборності. Воно складалося з трьох частин: академії, маніфестації, промов і концерту. Захід організував місцевий відділ Українського конгресового комітету. Серед присутніх, як повідомляла газета «Свобода», – «ветерани американської і



Могила Святослава Шрамченка на цвинтарі Саут Баунд Брук.

української армії, перші в своїх уніформах і з американським прапором, другі в цивільному і з українським прапором. Проте, і між українськими ветеранами був один однострій – це капітан-лейтенант української фльоти Святослав Шрамченко» [24, с. 3].

10 квітня 1953 р. С. Шрамченко серед інших тримав промову в залі Православного клубу на Джермантаві Евеню в Філадельфії, де відбулося традиційне свячене¹ за участі митрополита УПЦ Іоанна Теодоровича. Промовці «торкнулися небезпеки комунізму, а також справи наших залишенців в Європі» [22, с. 3]. 3 травня 1953 р. у Філадельфії відбулась академія на честь «Свята Українського Моря», влаштована організацією ОДУМ [47, с. 2]. Головна доповідь виголошена капітан-лейтенантом С. Шрамченком, якому в цей день виповнилося 60 років. Свято вшанували своєю присутністю представники УКК, ЗУАДК, ОБВУА та ін. [20, с. 4]. Так продовжило своє життя на американській землі

вже традиційне для багатьох українців свято.

Цього ж року у Вінніпезі видавництвом «Клуб приятелів української книжки» було випущено друге доповнене видання «Історії Українського Війська», де серед інших опубліковано розділ капітан-лейтенанта С. Шрамченка «Українська воєнна фльота 1919-1920 рр.», що значно доповнював попередню працю автора.

У 1954 р. капітан-лейтенант С. Шрамченко стає членом Українського національного музею Каленика Лисюка в Онтаріо (Каліфорнія) [18, с. 28]. Наступного року він передав до Українського національного музею в Онтаріо реконструйований ним військово-морський прапор України (помилково вважається оригіналом, де власне оригінал, який Шрамченко переховував у себе до кінця свого життя, досі невідомо) та ряд цінних історичних речей. У серпні 1958 р. відбулася злука українських музеїв в Онтаріо та Чикаго. Український військово-морський прапор та інші військово-морські експонати було передано Українському національному музею в Чикаго. На сьогодні, крім вказаної реконструкції прапора, в музеї зберігаються військовий морський плащ, погони, два кортики, дві безкозирки, гудзики, відзнаки та низка документів.

Одна з останніх прижиттєвих згадок С. Шрамченка у пресі дає нам докладний і яскравий словесний портрет цього діяча. Журналіст «Свободи» Олег Лисяк у своїй статті, присвяченій 40-річчю з дня 29 квітня 1918 р., так описав його: «...коли ви йтимете вулицями Сьомою або Френкліна у Філадельфії, ви легко матимете шансу стрінути немолоду вже людину із срібною але густою чуприною, живими рухами і відкритим поглядом. Ця людина звичайно одягнена, в цій порі, коли я її останньо бачив, себто у передвесняний час, у темноблакитний габардиновий плащ «тренчкот», завжди тримає в роті грубу сигару, або й стару, потемнілу від років люльку...старший пан це людина привітна, він охотно пристане і, відповівши на ваше питання, розмовлятиме про філателістку...про комбатантські справи, про часи його молодости – а коли ви є його добрим знайомим і він вас трохи полюбив – він розповість вам про день, що його 40-ва річниця припадає якраз в цьому часі – про день 29 квітня 1918 року...Старший пан мандрує далі в свою дорогу по Френклін Стріт серед цегляних домиків філадельфійського «давнтавну», але його ясні очі не бачать ні сміття на вулицях, ні муринських дівчаків, що забігають під ноги, його вуха не чують гудків авт., що нетерпеливляться на перехрестях, переспішуючи одне одного...Він йде у

¹ Свячене і посвячене – страви, освячені у свято Воскресіння Христового; розм. свяченина (див. *Словник церковно-обрядової термінології.* – Львів; Свічадо. 2001)

свою дорогу і йому здається, що це власне ЦЕЙ квітень – 40 років тому...» [12, с. 2].

Помер С. Шрамченко несподівано для всіх у вівторок, 24 червня 1958 р., через раптовий серцевий напад. Люди, що знали капітан-лейтенанта Святослава Шрамченка при житті, казали, що той був «не лише заслуженим комбатантом, не лише автором-спеціалістом різних праць з ділянки морського воєнного діла, але теж надзвичайно товариською, високоморальною і громадською одиницею. Він ніколи не клав ніякої уваги на партійні різниці, він завжди старався підтримувати ті моменти, підкреслюючи все те, що нас українців об'єднує в боротьбі за нашу державність...» [27, с. 3].

Йому було лише 65 років. Ще за свого життя С. Шрамченкові судилося перетворитися на легенду. Знавець багатьох мов, військовий моряк трьох флотів, невтомний громадський діяч та організатор, визначний військово-морський історик та філателіст – таким був капітан-лейтенант С. Шрамченко. Місцем його вічного спочинку стало православне кладовище Саут-Баунд-Брук, де його могила і сьогодні. Там же спочиває і його товариш по зброї – старший лейтенант Василь Пилишенко, останній ветеран флоту УНР, який помер у 1989 р.

1. Автобіографія С. Шрамченка, складена 25.12.1957 р. Опубліковано: Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2012.
2. Бібліографія. Список джерел до історії української визвольної боротьби 1914-1921 рр.// Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1938. – Ч. 11-12.
3. Богачевський Данило, д-р. На возі і під возом. Картини з життя галицького вояка і правника – Добра книжка, Торонто, 1976 р.
4. Вісти Музею визвольної Боротьби. – Лютий 1936. – Ч. 11.
5. Вісті про українське життя. Свято в Ченстохові.//Свобода,. – Джерсі Сіті. – 1940. – № 304.
6. Волков С. В. Офицеры флота и морского ведомства: Опыт мартиролога. – М.: Русский путь, 2004.
7. Довідник з історії України / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста; Інст. історичних досліджень Львівського нац. унів. ім. Івана Франка. – Київ: Генеза, 2001.
8. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. Том I. Доба Центральної Ради. Ужгород, 1932.
9. Е.О. З українського життя. Свято моря в Сяноці.//Свобода. – Джерсі Сіті. – 1940. – 171.
10. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) 4-те вид. Змін. і доп. Львів: Світ, 1992.
11. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів; Харків: «Видавництво Сага», 2007.
12. Лисяк О. Мрія Чорноморського прапора (кап. лейт. фльоти С.Шрамченко).// Свобода, Джерсі Сіті, ч. 80 за 1958 рік.
13. Лукомский В. К., Модзалевский В. Л., худ. Г.И. Нарбут. Малороссийский гербовник (1914). – Издание Черниговского дворянства, СПб, 1914.
14. Максимчук Ю. Каталог українських поштових марок. II частина. Недержавні випуски. – Ульм-Донау, 1950.
15. Малоросійський родословник. Т. 5, вип. 5 / Українське генеалогічне товариство; НАН України; Інститут рукопису НБУ ім. В.І.Вернадського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського; Інститут історії України; Г.В. Боряк (ред.кол.), В.В. Томазов (упоряд.). – К.-СПб.: Видавництво ВІРД, 2004.
16. Мамчак М.А. Флотоводці України. Історичні нариси, хронологія походів. – Снятин: ПрутПринт, 2005.
17. Новини з українських земель// Свобода, Джерсі Сіті, ч.122 за 1940 рік.
18. Некролог//Музейні Вісті, I-II квартал 1958, рік IV,ч. 1.

19. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К.: Темпора, 2008.
20. Пі. День Українського Моря.//Свобода, Джерсі Сіті, ч.107 за 1953 рік.
21. Помер Святослав Олександрович Шрамченко, Капітан-Ляйтенант Української державної Фльоти//Свобода, Джерсі Сіті, ч.121, 1958 рік.
22. Присутній. Свячене.//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 99 за 1953 рік.
23. Рудиченко А., Тинченко Я. Награды и знаки национальных армий и правительств. Украина. Белоруссия. Литва. К., 2011.
24. Святкування роковин самостійності і соборності.//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 28 за 1953 рік.
25. Свято Українського Моря// Свобода, Джерсі Сіті, ч.134 за 1936 рік.
26. Сергійчук В. Український здвиг. Т.1. Закарзоння. 1939-1947. Київ. Українська Видавнича Спілка. 2004.
27. Т. Похорон капітана-ляйтенанта Святослава Шрамченка//Свобода, Джерсі Сіті, ч.128 за 1958 рік.
28. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української народної республіки (1917-1921). Книга II.: Наукове видання. – К.: Темпора, 2011.
29. Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2012.
30. Український кружляк.//Розвага, ч 44. (99) від 28 жовтня 1917 р.
31. Шрамченко С. Українська військово-морська політика на Кримі у 1917-1918 рр.//Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1932. – Ч. 5.
32. Шрамченко С. Український Морський Міністр Старший Лейтенант фльоти М. І. Білінський//Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1932. – Ч. 9.
33. Шрамченко С. Сучасне побільшення Чорноморської фльоти.//Табор. Ч. 13. – Варшава, 1933.
34. Шрамченко С. Українська Морська Піхота 1917-1920 рр.//Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1934. – Ч. 11.
35. Шрамченко С. На синьому Чорному Морі в 1917-1919 рр.//Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1935. – Ч. 3.
36. Шрамченко С. Українські Військово-Морські Школи (1918–1920 рр.)//Табор, Ч. 15. – Варшава, 1935.
37. Шрамченко С. Полундра (Памяти скончавшагося инж.-механика лейт. А. Я. Зубрилина).// Морской Журналь. – Августь 1936 г., № 104(8).
38. Шрамченко С. Український рух на Фльотилі Північно-Ледового Океану у 1917 р. (20 років тому)//Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1937. – Ч. 7-8.
39. Шрамченко С. Українська Військово-морська політика на Кримі у 1917-1918 р.р.//Свобода, Джерсі Сіті, ч.109-110 за 1952 рік.
40. Шрамченко С. Український визвольний прапор.//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 331 за 1952 рік.
41. Шрамченко С. Українська морська мова та суходільна психіка.//Свобода, Джерсі Сіті, ч.18 за 1953 рік.
42. Шрамченко С. Ще про українську морську мову та суходільну психіку.//Свобода, Джерсі Сіті, ч.152-153 за 1953 рік.
43. Шрамченко С. Лінія Керзона (уринок з дневника з часів Визвольних змагань).//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 85 за 1953 рік.
44. Шрамченко С. Гардемарины флота//Морские записки. – Vol. XII, № 1, 1954 р.
45. Шрамченко С. Початок війни 1939 року (жменька спогадів).//Літопис Волині. – 1955 – Ч.2.
46. Шрамченко С. Гектор (із спогадів)//Наше Життя (Our Life), рік 1955, число 3, березень.
47. Шрамченко С. Свято Українського Моря.//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 80 за 1956 рік.
48. Шрамченко С. На Каспійському морі//Наше Життя (Our Life), рік 1957, число 8, вересень.
49. Холмщина в честь Т. Шевченка.//Свобода, Джерсі Сіті, ч. 141 за 1941 р.

50. Яр Славутич. Два хибні рядки в чудовому вірші (До 100-річчя з дня народження Максима Рильського). // Свобода, Джерсі Сіті і Нью Йорк, ч. 231 за 1995 р.

В биографическом очерке на основании многих источников сделана попытка представить основные вехи жизни и деятельности капитан-лейтенанта Святослава Шрамченко, известного украинского общественного и военного деятеля, историка, филателиста.

Here is another attempt to make from the number of different sources a biographical essay, which shown us major episodes in the life and activity of the captain-lieutenant Svyatoslav Shramchenko (1893-1958), famous Ukrainian public and military authority, historian, stamp collector.

